

आधुनिक बैकिङ्ग प्रणालीको विकास

श्री ३ जुद्ध शमसेरको प्रधानमन्त्री भएको बेलामा नेपालको तराईतिर विभिन्न प्रकारका फ्याक्ट्री तथा उद्योग स्थापनाको तरखर भयो । यसै अवधिमा कम्पनी कानून, १९९३ को प्रारम्भपछि नेपाल बैंक कानून, १९९४ को निर्माण गरियो । यसै ऐनको आधारमा एक करोडको अधिकृत पूँजी, २५ लाख निष्काशित पूँजी र ८ लाख ४२ हजारको चुक्ता पूँजीमा सरकारको ५१ प्रतिशत र सर्वसाधारणको ४९ प्रतिशत लगानी सहभागितामा वि.सं. १९९४ कार्तिक ३० मा नेपाल बैंक लिमिटेडको विधिवत स्थापना भयो । त्यसबेला नेपाल बैंक लिमिटेडले नै केन्द्रीय बैंकको केही कार्य पनि सम्पन्न गर्दै आएको थियो । यस बैंकले नेपालमा १८ वर्षसम्म एकलै सेवा गरेपछि वि.सं.२०१३ साल वैशाख १४ गते नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०१२ अन्तर्गत केन्द्रीय बैंकको रूपमा नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना भएको हो । यसपछि नेपालको बैकिङ्ग व्यवसायको क्रमशः उत्थान र विकास हुने लहर सूक्ष्म रूपमा अगाडि बढ्यो ।

नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना पश्चात् देशको केन्द्रीय बैंकको हैसियतले सम्पादन गर्नुपर्ने कार्यहरू यस बैंकले गर्न थाल्यो । यसपछि नेपाल बैंक लिमिटेड नेपालको एक मात्र वाणिज्य बैंकको हैसियतले सेवारत रह्यो । नेपाल राष्ट्र बैंकले नेपालको बैकिङ्ग प्रणालीको उत्थान र विकासको लागि पहल गर्न थाल्यो । त्यस समयमा नेपालमा खासगरी दुई प्रकारका समस्याहरू थिए । प्रथमतः नेपालमा द्वैध मुद्रा प्रणाली नेपाली र भारतीय मुद्राको प्रचलन समानुपातिक हिसाबले थियो भने अर्कोतर्फ नेपाल विना मुद्रामा नै पनि चलिरहेको थियो । त्यस समयमा अधिकांश जनताको नेपाली रूपैयाँमा भन्दा भारतीय रूपैयाँमा बढी विश्वास थियो ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले २०१६ साल फागुन ७ गते सर्वप्रथम रु. १, ५, १० र १०० गरी चार दरका नोटहरू निष्काशन गरेको देखिन्छ । यसले नेपाली मुद्रालाई प्रचलनमा ल्याउनका लागि ठूलो सहयोग पुऱ्याएको थियो । यसपछि नेपालमा बैकिङ्ग प्रणालीमा केही नयाँ बैंकहरू जस्तै नेपालको औद्योगिक विकासमा सहयोग गर्नका लागि नेपाल औद्योगिक विकास निगम ऐन, २०१६ अन्तर्गत २०१६ साल आषाढ १ गते विधिवत रूपमा नेपाल औद्योगिक विकास निगमको स्थापना भयो ।

नेपालको औद्योगिक क्षेत्रको विकास कार्यमा आवश्यक पर्ने कर्जा उपलब्ध गराउनका लागि पूर्ण सरकारी लगानीमा यस निगमको स्थापना भएको थियो । यस निगमले आफ्नो स्थापनाकालदेखि नै ठूला तथा मझौला उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने संचालन तथा स्थायी पूँजी उपलब्ध गराउदै राष्ट्रिय उद्योगको विकासलाई टेवा पुऱ्याएको देखिन्छ ।

बैकिङ्ग प्रणालीमा उदय भएको विकास तथा विशिष्टीकरणको अवधारणालाई अझ अगाडि बढाउनका लागि तत्कालिन सहकारी बैंक ऐन, २०१९ बमोजिम सहकारी बैंकको स्थापना वि.सं. २०२० भदौ २८ गते विधिवत रूपमा गरियो । यो सहकारी बैंकलाई प्रतिस्थापन गर्न कृषि विकास बैंक ऐन, २०२४ अन्तर्गत वि.सं. २०२४ माघ ७ गते रु.

एक करोडको अधिकृत पूँजी सहितको कृषि विकास बैंक स्थापना गरियो । कृषि विकास बैंक ऐन, २०२४ को दफा ४३ मा सहकारी बैंकको सम्पूर्ण शेयरपूँजी, सम्पत्ति र दायित्व कृषि विकास बैंकमा गाभिने उल्लेख गरिएको थियो । यसपछि सहकारी, कृषि र विकासमूलक कर्जा प्रवाह गर्ने जिम्मेवारी यसै बैंकलाई सुम्पियो । हाल कृषि विकास बैंकलाई बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी अध्यादेश, २०६२ अनुसार संचालन गर्नका लागि २०६२ असार ३१ गते कम्पनी ऐन, २०५३ अनुसार कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयमा दर्ता भई नेपाल राष्ट्र बैंकबाट 'क' वर्गको वाणिज्य बैंकको रूपमा काम गर्ने गरी मिति २०६२/१२/३ मा इजाजतपत्रप्राप्त गरी सञ्चालनमा रहिरहेको छ ।

बैंकिङ क्षेत्रको विकास क्रमलाई अगाडि बढाउनका लागि वाणिज्य बैंक ऐन, २०२० को तर्जुमा गरियो । यसै ऐन अन्तर्गत रू. १ करोडको अधिकृत पूँजीमा वि.सं. २०२२ साल माघ १० गते राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको स्थापना भयो । यो बैंकको स्थापना पूर्ण सरकारी लगानीमा भएको र नेपाल बैंक लिमिटेड पछिको दोस्रो वाणिज्य बैंकको रूपमा स्थापना गरिएको हो । कालन्तरमा आएर यस ऐनको संशोधन र खारेजी समेत गरियो ।

नेपालको बैंकिङ व्यवसायलाई अझ अगाडि बढाई एउटा संगठनात्मक बैंकिङ प्रणालीको विकास गराउने उद्देश्यले वि.सं. २०२५ सालमा बैंकिङ प्रबर्द्धन समितिको स्थापना गरियो । यस समितिको स्थापना पश्चात् नेपालको बैंकिङ व्यवसायको प्रचारप्रसार तथा विकासमा महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्न गएको पाइन्छ ।

नेपालको भूमि प्रणालीमा विकास तथा सुधार गर्नका लागि श्री ५ को सरकारको पूर्ण सक्रियता र सहभागितामा भूमि सुधार वचत संस्थानको वि.सं. २०२२ सालमा स्थापना गरियो । तर यस संस्थानले आफ्नो कार्य उद्देश्य अनुरूप संचालन गर्न नसकेपछि यसलाई विघटन गरी यो संस्थाको सम्पत्ति र दायित्व वि.सं. २०३० सालमा कृषि विकास बैंकमा गाभियो ।

उपरोक्तअनुसार नेपालको बैंकिङ प्रणालीमा सरकारी लगानीमा विभिन्न बैंकहरूको विकासक्रम अगाडि बढ्यो । यो क्रम वि.सं. २०४१ सालसम्म नै यथावत कायम रह्यो । यस अवधिमा कुनै प्रकारका निजी क्षेत्रका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू स्थापनाका लागि खुला गरिएको थिएन । जसको कारणले सरकारी सहभागिता र सक्रियतामा स्थापित बैंकिङ संस्थाहरूले लामो समयसम्म एकाधिकार नै जमाई रहेका थिए ।

बैंकिङ व्यवसायमा उदारीकरणको प्रारम्भ

सन् १९८० को प्रारम्भदेखि विश्वव्यापी रूपमा उदारीकरणको लहर देखियो । जसको फलस्वरूप नेपालमा पनि यसतर्फ सोंच राख्ने अवधारणा लिइयो । यसपछि विगत लामो समयदेखि एकाधिकार जमाई रहेका सरकारी बैंकहरूसँग प्रत्यक्ष प्रतिस्पर्धाको द्वारलाई खुला गरियो । यसै क्रममा नेपालमा नेपाल अरब बैंक लिमिटेड सबैभन्दा पहिलो संयुक्त लगानीको बैंकले आफ्नो कारोबार वि.सं. २०४१ आषाढ २९ गतेदेखि प्रारम्भ गर्‍यो । यस बैंकको स्थापना गर्दा अधिकृत पूँजी ३ करोड भएको र यस बैंकको स्थापना Dubai

Bank Limited र नेपाली लगानीकर्ताहरूको संयुक्त सहभागितामा भएको थियो । हाल यस बैंकलाई नविल बैंक लिमिटेड भनिन्छ ।

यसैक्रममा वि.सं. २०४२ चैत्र १६ गतेदेखि नेपाल इण्डोस्वेज बैंक लिमिटेडको स्थापना भयो । यस बैंकको स्थापनाका लागि फ्रान्सको Banque Indosuez र नेपाली लगानीकर्ताहरूको संयुक्त सहभागितामा भएको थियो । यस बैंक संचालनका लागि १५ वर्षको लागि व्यवस्थापनको एकलौटी जिम्मा इण्डोस्वेज बैंकलाई प्रदान गरिएको थियो । पछि इण्डोस्वेज बैंकले आफ्नो शेयर नेपाली लगानीकर्तालाई बेचेर गयो । हाल यस बैंकलाई नेपाल इन्भेष्टमेन्ट बैंक लिमिटेडको रूपमा चिनिन्छ ।

संयुक्त लगानीका बैंकहरूको स्थापनाक्रममा नेपाल ग्रिण्डलेज बैंक लिमिटेडको स्थापना वि.सं. २०४३ माघ १६ गते लण्डनको ग्रिण्डलेज बैंक लिमिटेड र स्थानीय सहभागितामा भएको हो । पछि ग्रिण्डलेज बैंकको शेयर स्ट्याण्डर्ड चार्टर्ड बैंकले खरिद गरेकोले यस बैंकको नाम समेत परिवर्तन गरी Standard Chartered Bank Nepal Limited राखिएको छ ।

नेपालमा विदेशी लगानीका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना क्रममा बहुदलीय व्यवस्थाको प्रारम्भपछि नयाँ गति लिएको पाइन्छ । वि.सं. २०४९ माघ ५ गते पाकिस्तानको हविव बैंक लिमिटेड र स्थानीय सहभागितामा हिमालयन बैंक लिमिटेडको स्थापना गरियो । यसै समयमा वित्त कम्पनीको स्थापना पनि प्रारम्भ भएको पाइन्छ । नेपाल हाउजिंग डेभलपमेन्ट फाइनेन्स कम्पनी लिमिटेडको २०४९ श्रावण ११ गते प्रथम वित्त कम्पनीको रूपमा स्थापना भयो । त्यसैगरी वि.सं. २०४९ फागुन १७ गते पूर्वाञ्चल ग्रामीण विकास बैंकको स्थापना गरियो । यसै समयदेखि नेपालमा वित्त कम्पनी र लघु कर्जा प्रवाह गर्ने छुट्टै संस्थाको प्रारम्भ भयो ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको स्थापना क्रममा २०५० आषाढ २३ गते नेपाल एस.बी.आई. बैंक लिमिटेडको स्थापना गरियो । यो बैंकको स्थापना गर्ने कार्यमा State Bank of India (SBI) को प्रमुख स्थान रहेको छ । यस बैंकको स्थापना पश्चात् नेपाल र भारतबीचको व्यापार विस्तारमा महत्वपूर्ण सहयोग पुगेको देखिन्छ ।

बंगलादेशको IFIC (International Finance Investment & Commerce Bank Limited) को सक्रिय सहभागिता र स्थानीय लगानीकर्ताको सहभागितामा नेपाल बंगलादेश बैंक लिमिटेडको स्थापना वि.सं. २०५० जेष्ठ २३ गते भएको हो । यसैगरी भारतको Punjab National Bank र स्थानीय लगानीकर्ताहरूको संयुक्त लगानीमा Everest Bank Limited को वि.सं. २०५१ साल कार्तिक १ गते स्थापना गरियो । साथै वि.सं. २०५१ साल फागुन २८ गते थाइल्याण्डको The SIAM Commercial Bank र स्थानीय लगानीकर्ताहरूको संयुक्त लगानीमा बैंक अफ काठमाडौंको स्थापना गरियो । यसैगरी संयुक्त लगानीका बैंकहरूको स्थापना क्रममा वि.सं. २०५३ साल आश्विन २८ गते नेपाल बैंक अफ सिलोनको स्थापना गरियो । बैंक अफ सिलोनले आफ्नो लगानी फिर्ता लिएपछि पूर्ण नेपाली लगानीमा संचालन गर्नेगरी यसको नाम नेपाल क्रेडिट एण्ड कमर्स बैंक लि. राखिएको छ ।

नेपाली लगानीकर्ताहरूको पूर्ण लगानीमा नेपाल औद्योगिक तथा वाणिज्य बैंक लिमिटेड वि.सं. २०५५ श्रावण ५ गते, माछापुच्छ्रे बैंक लिमिटेड वि.सं. २०५७ आश्विन १७ गते, कुमारी बैंक लिमिटेड, वि.सं. २०५७ चैत्र २१ गते, लक्ष्मी बैंक लिमिटेड, वि.सं. २०५८ चैत्र २१ गते र सिद्धार्थ बैंक लिमिटेड, वि.सं. २०५९ पौष ९ गते स्थापना भएको पाइन्छ। बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०६३ पछि अन्य धेरै बैंकहरू निजी क्षेत्रको सहभागितामा स्थापना हुने सम्भावना बढ्दै गएको छ। त्यसपछि क्रमशः निजी लगानी कर्ताहरूको लगानीमा ग्लोबल बैंक, सिटिजन इन्टरनेशनल बैंक लि., प्राइम कमर्शियल बैंक लि., बैंक अफ एशिया नेपाल लि., सनराइज बैंक लि., डिसिविएल बैंक लि., एनएमवि बैंक लि., जनता बैंक लि., मेगा बैंक लि., कमर्ज एण्ड ट्रस्ट बैंक लि., सिभिल बैंक लि., सेञ्चुरी कमर्शियल बैंक लि. र सानिमा बैंक लि. ले पूर्ण वाणिज्य बैंकिङ कारोवार गर्दै आएका छन्। पछिल्लो समयमा एनआइसी बैंक र बैंक अफ एसिया गाभिड एनआइसी एसिया बैंक लिमिटेड तथा ग्लोबल आइएमइ बैंकसँग कमर्ज एण्ड ट्रस्ट बैंक गाभिड ग्लोबल आइएमइ बैंक तथा प्रभु बैंक र ग्राण्ड बैंक गाभिएर प्रभु बैंक भई जम्मा वाणिज्य बैंकको संख्या २९ रहेको छ।

संक्षेपमा

हालसम्म नेपाल राष्ट्र बैंकबाट इजाजतपत्र लिएर संचालनमा रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा 'क' वर्गको वाणिज्य बैंकहरू २९ वटा, 'ख' वर्गको विकास बैंकहरू ६८ वटा, 'ग' वर्गका वित्त कम्पनीहरू ४४ वटा र 'घ' वर्गका लघुवित्त बैंकहरू ४१ वटा छन्। त्यसैगरी नेपाल राष्ट्र बैंकबाट ईजाजतपत्र लिएर बैंकिङ कारोवार गर्ने अन्य संस्थाहरूसमेत गरी जम्मा २२४ वटा वित्तीय संस्थाहरू अस्तित्वमा रहेका छन् जस्मा सिमित बैंकिङ कारोवार गर्ने सहकारी संस्थाहरू १५ वटा र लघुकर्जा गर्ने गैर सरकारी संस्थाहरू २७ वटा छन्। यी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू उदार आर्थिक नीतिको अवलम्बन पछि नै स्थापना हुन सकेका हुन्। यिनका सामु अनेकौं अर्थतन्त्रीय अवसरहरू उपस्थित छन् भने त्यसका साथसाथै चुनौतीहरू पनि छन्। संस्थागत सुशासनका मर्यादा र आयामलाई कार्यान्वयन तहमा यी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले उतार्न सकेनन् भने वर्तमान Liberalization, Privatization, Globalization को दुनियाँमा अर्थतन्त्रद्वारा अपेक्षित उपलब्धी प्राप्त गर्नमा कठिनाई उत्पन्न हुने देखिन्छ।

वाणिज्य बैंकहरूको नाम र संस्थापना मिति यसप्रकार रहेको छः

क्र.सं.	बैंकको नाम	स्थापना मिति
1	नेपाल बैंक लि.	1994.07.30
2	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक	2022.10.10
3	कृषि विकास बैंक लि.	2024.10.07
4	नविल बैंक लि.	2041.03.29

5	नेपाल इन्भेष्टमेन्ट बैंक लि.	2042.11.26
6	स्टाण्डर्ड चार्टर्ड बैंक नेपाल लि.	2043.10.16
7	हिमालयन बैंक लि.	2049.10.05
8	नेपाल एस वि आई बैंक लि.	2050.03.23
9	नेपाल बंगलादेश बैंक लि.	2051.02.23
10	एभरेष्ट बैंक लि.	2051.07.01
11	बैंक अफ काठमाण्डौ लि.	2051.11.28
12	नेपाल क्रेडिट एण्ड कमर्श बैंक लि.	2053.06.28
13	लुम्बिनी बैंक लि.	2055.04.01
14	माछापुच्छ्रे बैंक लि.	2057.06.17
15	कुमारी बैंक लि.	2057.12.21
16	लक्ष्मी बैंक लि.	2058.12.21
17	सिदार्थ बैंक लि.	2059.09.09
18	ग्लोबल आइएमइ बैंक लि.	2063.09.18
19	सिटिजन्स बैंक इन्टरनेशनल लि.	2064.03.07
20	प्राइम कमर्सियल बैंक लि.	2064.06.07
21	सनराइज बैंक लि.	2064.06.25
22	एनएमवि बैंक लि.	2065.02.20
23	जनता बैंक लि.	2066.12.23
24	मेगा बैंक नेपाल लि.	2067.06.01
25	सिभिल बैंक लि.	2067.08.29
26	सेञ्चुरी कमर्सियल बैंक लि.	2067.11.26
27	सानिमा बैंक लि.	2068.11.03
28	एन. आई. सी. एशिया	2070.03.16
29	प्रभु बैंक लि.	2071.05.30

बैंक तथा वित्तीय संस्थाका शाखाहरू

(२०७२ फागुन मसान्त)

विकास क्षेत्र तथा अञ्चल	बाणिज्य बैंक	विकास बैंक	वित्त कम्पनी	जम्मा	शेरा (प्रतिशत)
पूर्वाञ्चल विकास क्षेत्र	३३९	११०	२३	४७२	१६.५
मेची	१२	३६	४	१३२	४.६
कोशी	१६७	६६	१३	२४६	८.६
सगरमाथा	८०	८	६	९४	३.३
मध्यमाञ्चल विकास क्षेत्र	८६८	३२४	११३	१३०५	४५.६
जनकपुर	९३	४१	५	१३९	४.९
नारायणी	१६९	११३	१८	३००	१०.५
बागमती	६०६	१७०	९०	८६६	३०.२
पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र	३२६	३१०	५५	६९१	२४.१
राण्डेकी	१२९	१६२	२७	२९८	१०.४
लुम्बिनी	१४७	१४१	२५	३२३	११.३
धौलागिरी	४०	२७	३	७०	२.४
मध्य पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र	१६८	८२	८	२५८	९.०
राप्ती	६६	३९	५	११०	३.८
कर्णाली	१६	१	०	१७	०.६
भेरी	८६	४२	३	१३१	४.६
सुदूर पश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र	१०५	३०	३	१३८	४.८
सेती	६६	१९	२	८७	३.०
महाकाली	३९	११	१	५१	१.८
कुल जम्मा	१८०६	८५६	२०२	२८६४	१००

स्रोत : आर्थिक समीक्षण २०७२/७३

(३) तहगत बैंकिङ प्रणाली (क, ख, ग, घ वर्गीकरण)

बैंकहरूले गर्ने कार्य प्रकृतिको आधारमा तथा अन्य आधारहरूमा विभिन्न किसिमका बैंकहरू जस्तै: विकास बैंक, ग्रामिण विकास बैंक, सहकारी बैंक, सामुदायिक विकास बैंक, आयात निर्यात बैंक, भूमि बैंक, श्रमिक बैंक आदि पनि प्रचलनमा रहेको पाउन सकिन्छ। त्यसैगरी नेपालको सन्दर्भमा बैंकहरूको चुत्ता पूँजी र यसको कार्य क्षेत्रलाई आधार मानेर नेपाल राष्ट्र बैंकबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई 'क' 'ख' 'ग' र 'घ' वर्गमा विभाजन गरिएको छ। 'क' वर्गका बैंकहरूलाई वाणिज्य बैंक र 'ख' वर्गका वित्तीय संस्थाहरूलाई विकास बैंक भनिन्छ। त्यसैगरी 'ग' र 'घ' वर्गका वित्तीय संस्थाहरूलाई क्रमशः वित्त कम्पनी तथा लघुवित्त बैंक भन्ने गरिन्छ।

हाल बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको समग्रतामा बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०६३ बमोजिम व्यवस्थापन हुने गर्दछ। यस्ता संस्थाहरूलाई 'क', 'ख' 'ग' र 'घ' गरी ४ वर्गमा विभाजन गरी यिनीहरूको स्थापनाका लागि निम्नानुसार चुत्ता पूँजी जुटाउनु पर्ने व्यवस्था २०७२/७३ को मौद्रिक नीतिबाट नेपाल राष्ट्र बैंकले गरेको छ।

- राष्ट्रिय स्तरमा स्थापना हुने 'क' वर्गको लागि रु. ८ अर्ब, 'ख' वर्गको लागि रु. २ अर्ब ५० करोड, 'ग' वर्गको लागि रु. १ अर्ब २० करोड तथा 'घ' वर्गको लागि रु. ५० करोड

- ४ देखि १० जिल्ला कार्यक्षेत्र राखेर खोलिने 'ख' र 'ग' वर्गको बैंक तथा वित्तीय संस्थाको लागि रु. ८० करोड र १ देखि ३ जिल्ला कार्यक्षेत्र हुनेको हकमा रु. ४० करोड
- ४ देखि १० जिल्ला कार्यक्षेत्र राखेर खोलिने 'ग' वर्गको बैंक तथा वित्तीय संस्थाको लागि रु. २० करोड (लिजिङ्ग कारोवार गर्नेको हकमा रु. ३० करोड), र १ देखि ३ जिल्ला कार्यक्षेत्र हुनेको हकमा रु. १० करोड

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा लगानी गर्ने संस्थापक समूहले कम्तीमा ५१ प्रतिशत शेयर लगानी गर्नुपर्ने, कूल चुक्ता पूँजीको कम्तीमा ३० र बढीमा ४९ प्रतिशत शेयर सर्वसाधारणलाई विक्री वितरणको लागि छुट्याउनु पर्ने तथा यसरी छुट्याइएको शेयरमध्ये ५ प्रतिशतसम्म शेयर बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आफ्ना कर्मचारीका लागि छुट्याउनु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको अधिकार तथा कार्य

बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन २०६३ ले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई ४ वटा वर्गमा विभाजन गरेको छ । उक्त ऐनको दफा ४७ मा यी बैंकहरूको काम र अधिकारको उल्लेख छ । यस अनुसार बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको काम, कर्तव्य र अधिकार निम्नानुसार छन् :

“क” वर्ग का बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू

- (क) ब्याज वा बिना ब्याजमा निक्षेप स्वीकार गर्ने तथा त्यस्तो निक्षेपको भुक्तानी दिने,
- (ख) राष्ट्र बैङ्कले तोकिदिए बमोजिम कर्जा दिने,
- (ग) प्रचलित कानूनको अधीनमा रही विदेशी विनिमय कारोवार गर्ने,
- (घ) हायर पर्चेज, हाइपोथिकेशन, लिजिङ्ग, हाउसिङ्ग, तथा सेवा व्यवसायको लागि कर्जा दिने,
- (ङ) राष्ट्र बैङ्कले दिएको निर्देशनको अधीनमा रही मर्चेण्ट बैङ्किङ्ग कारोवार गर्ने,
- (च) अन्य बैंक/वित्तीय संस्थासँग मिली सहवित्तीयकरणको आधारमा धितो विभाजन (पारी पासु) गर्ने गरी आपसमा भएको सम्झौता अनुसार संयुक्त रूपमा कर्जा दिने दिलाउने व्यवस्था गर्ने,
- (छ) आफ्नो ग्राहकको तर्फबाट जमानतपत्र जारी गर्ने र सो बापत ग्राहकसँग आवश्यक शर्त गराउने, सुरक्षण लिने, निजको चल अचल सम्पत्ति धितोबन्धक लिने वा तेश्रो व्यक्तिको जेथा जमानत लिने,
- (ज) स्वदेशी वा विदेशी बैङ्क वा वित्तीय संस्थाको जमानतमा कर्जा दिने,
- (झ) प्रतितपत्र, विनिमयपत्र, प्रतिज्ञापत्र, चेक, यात्रु चेक, ड्राफ्ट वा अन्य वित्तीय उपकरण निष्काशन गर्ने, स्वीकार गर्ने, भुक्तानी दिने, डिस्काउण्ट गर्ने वा खरिद विक्री गर्ने,

- (ज) राष्ट्र बैङ्कले दिएको निर्देशनको अधीनमा रही टेलिफोन, टेलेक्स, फ्याक्स, कम्प्युटर वा म्याग्नेटिक टेप वा अन्य त्यस्तै प्रकारका विद्युतीय उपकरण वा साधनको माध्यमबाट निक्षेप लिने, भुक्तानी दिने, रकमान्तर गर्ने,
- (ट) राष्ट्र बैङ्कले दिएको निर्देशनको अधीनमा रही क्रेडिट कार्ड, डेबिट कार्ड, चार्ज कार्ड लगायतका अन्य वित्तीय उपकरणहरू जारी गर्ने, स्वीकार गर्ने र सो सम्बन्धी कार्य गर्न एजेण्ट नियुक्त गर्ने,
- (ठ) अटोमेटेड टेलर मेशिन र क्यास डिस्पेन्सिङ मेशिनको माध्यमबाट निक्षेप लिने, भुक्तानी दिने र कर्जा दिने,
- (ड) आफूले पत्याएको व्यक्तिलाई अधिविकर्ष कर्जा दिने,
- (ढ) आफूकहाँ पहिले नै धितो रहिसकेको चल अचल सम्पत्तिको मूल्यले खामेसम्मको रकम पुनः एकैपटक वा पटक पटक गरी कर्जा दिने वा अन्य बैंक/वित्तीय संस्थामा धितो रहिसकेको चल अचल सम्पत्तिको पुनः धितोमा त्यसको मूल्यले खामेसम्मको रकम पुनः एकैपटक वा पटक पटक गरी कर्जा दिने,
- (ण) राष्ट्र बैङ्कले तोकेको शर्तमा राष्ट्र बैङ्कको एजेण्ट भई नेपाल सरकारको तर्फबाट सरकारी कारोबार लगायत अन्य कारोबार गर्ने,
- (त) नेपाल राज्यभिन्न वा विदेशमा विनिमयपत्र, चेक वा अन्य वित्तीय उपकरणद्वारा रकम पठाउने वा चलान गर्ने, सुन, चाँदी, शेरर, डिबेन्चर, वण्ड आदि खरिद बिक्री गर्ने र शेररको लाभांश तथा प्रतिज्ञापत्र, डिबेन्चर, वण्ड आदिको ब्याज असूलउपर गर्ने,
- (थ) ग्राहकको निमित्त कमिशन एजेण्ट भई शेरर, डिबेन्चर वा सुरक्षणको जिम्मा लिने, खरिद बिक्री गरिदिने, शेररको लाभांश, डिबेन्चर वा सुरक्षणको ब्याज आदि उठाई दिने र सो को लाभांश, मुनाफा वा ब्याज नेपाल राज्यभिन्न वा विदेशमा समेत पठाउने,
- (द) नेपाल सरकार वा राष्ट्र बैङ्कले जारी गरेको ऋणपत्र खरिद बिक्री गर्ने वा सकार गर्ने,
- (ध) सेफ डिपोजिट भल्टको व्यवस्था गर्ने,
- (न) राष्ट्र बैङ्कले तोकिएको शर्तमा वासलातबाहिरको कारोबार गर्ने,
- (प) विपन्न वर्ग, न्यून आय भएका परिवार, दैवी प्रकोप पीडित तथा मुलुकका कुनै क्षेत्रका वासिन्दाको आर्थिक उत्थानको लागि व्यक्तिगत वा सामुहिक जमानीमा राष्ट्र बैङ्कले तोके बमोजिमको रकमसम्म कर्जा दिने,
- (फ) आफू तथा अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाबाट कर्जा लिने ऋणी वा ग्राहकको विवरण, सूचना वा जानकारी राष्ट्र बैङ्क वा कुनै अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाबीच लिने दिने,
- (ब) अन्य कुनै बैंक/वित्तीय संस्थाबाट आफ्नो ग्राहकलाई कर्जा उपलब्ध गराउन जमानी बस्ने,

- (भ) राष्ट्र बैङ्कले तोकिदिएको सीमाभित्र रहीशेयर डिभेन्चर, बण्ड, ऋणपत्र, बचतपत्र, वा अन्य वित्तीय उपकरणको माध्यमबाट पुँजी परिचालन गर्ने,
- (म) आवश्यकतानुसार राष्ट्र बैङ्कबाट पुनर्कर्जा लिने वा अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाबाट कर्जा लिनेदिने,
- (य) परियोजना स्थापना, सञ्चालन र मूल्याङ्कन सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, सर्वेक्षण गर्ने गराउने तथा तालीम, परामर्श र अन्य जानकारी उपलब्ध गराउने,
- (र) परियोजनाको प्रवर्द्धनका लागि नेपाल सरकार वा अन्य स्वदेशी वा विदेशी निकायबाट प्राप्त भएको रकम कर्जाको रूपमा प्रवाह गर्ने वा कर्जाको व्यवस्थापन गर्ने,
- (ल) कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई कर्जा दिँदा वा निजसँग कुनै कारोबार गर्दा आफ्नो हितको संरक्षणका लागि आवश्यकता अनुसार शर्त गराउने,
- (व) आफ्नो चल अचल जायजेथा धितो राखी कर्जा लिने,
- (श) समितिले बनाएको विनियमको अधीनमा रही कर्जा अपलेखन गर्ने,
- (ष) आफ्नो जायजेथाको उचित प्रबन्ध वा बिक्री गर्ने,
- (स) राष्ट्र बैङ्कले तोकेका अन्य काम गर्ने ।

“ख” वर्गका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू

- (क) राष्ट्र बैङ्कले तोकेको सीमाभित्र रही ब्याज वा बिना ब्याजमा निक्षेप स्वीकार गर्ने तथा त्यस्तो निक्षेपको भुक्तानी दिने,
- (ख) हाइपोथिकेशन कर्जा बाहेक तोकिए बमोजिम अन्य कर्जा दिने,
- (ग) प्रचलित कानून तथा राष्ट्र बैङ्कले दिएको निर्देशनको अधीनमा रही विदेशी विनिमय कारोबार गर्ने,
- (घ) हायर पर्चेज, लिजिङ्ग, हाउसिङ्ग, तथा सेवा व्यवसायको लागि कर्जा दिने,
- (ङ) राष्ट्र बैङ्कले दिएको निर्देशनको अधीनमा रही मर्चेण्ट बैङ्किङ्ग कारोबार गर्ने,
- (च) अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाहरूसँग मिली सहवित्तीयकरणको आधारमा धितो विभाजन (पारी पासु) गर्ने गरी आपसमा भएको सम्झौता अनुसार संयुक्त रूपमा कर्जा दिने, दिलाउने व्यवस्था गर्ने,
- छ) स्वदेशी बैङ्क वा वित्तीय संस्थाको जमानतमा कर्जा दिने,
- (ज) आफ्नो ग्राहकको तर्फबाट जमानतपत्र जारी गर्ने र सो बापत ग्राहकसँग आवश्यक शर्त गराउने, सुरक्षण लिने, निजको चल अचल सम्पत्ति धितोबन्धक लिने वा त्सेषो व्यक्तिको जेथा जमानत लिने,
- (झ) विनिमयपत्र, प्रतिज्ञापत्र, चेक, यात्रुचेक, ड्राफ्ट वा हुण्डी जारी गर्ने, स्वीकार गर्ने, भुक्तानी दिने, डिस्काउण्ट गर्ने वा खरिद बिक्री गर्ने,
- (ञ) अटोमेटेड टेलर मेशिन र क्यास डिस्पेन्सिङ्ग मेशिनको माध्यमबाट निक्षेप लिने, भुक्तानी दिने र कर्जा दिने,

- (ट) आफूले पत्याएको व्यक्तिलाई अधिविकर्ष कर्जा दिने,
- (ठ) आफ्नो चल अचल जायजैँथा धितो राखी कर्जा लिने,
- (ड) आफूकहाँ पहिले नै धितो रहिसकेको चल अचल सम्पत्तिको मूल्यले खामेसम्मकी रकम पुनः एकैपटक वा पटक पटक गरी कर्जा दिने वा अन्य बैंक/वित्तीय संस्थामा धितो रहिसकेको चल अचल सम्पत्तिको पुनः धितोमा त्यसको मूल्यले खामेसम्मको रकम पुनः एकैपटक वा पटक पटक गरी कर्जा दिने,
- (ढ) राष्ट्र बैङ्कले तोकेको शर्तको अधीनमा रही प्रतीतपत्र निष्काशन तथा स्वीकार गर्ने,
- (ण) नेपाल राज्यभित्र विनियमपत्र, चेक वा अन्य वित्तीय उपकरणको माध्यमद्वारा रकम पठाउने, शेयर वा डिबेन्चर, बण्ड आदि खरिद बिक्री गर्ने, शेयरको लाभांश र प्रतिज्ञापत्र, डिबेन्चर, बण्ड आदिको ब्याज असूलउपर गर्ने,
- (त) ग्राहकको निमित्त कमिशन एजेण्ट भई शेयर, डिबेन्चर वा सुरक्षणको जिम्मा लिने, खरिद बिक्री गरिदिने, शेयर, डिबेन्चर वा सुरक्षणको लाभांश, ब्याज, मुनाफा आदि उठाइ दिने,
- (थ) नेपाल सरकार वा राष्ट्र बैङ्कले जारी गरेको ऋणपत्रको खरिद बिक्री गर्ने वा सकार गर्ने,
- (द) सेफ डिपोजिट भल्टको व्यवस्था गर्ने,
- (ध) राष्ट्र बैङ्कले तोकिदिएको शर्तमा वासलातबाहिरको कारोबार गर्ने,
- (न) विपन्न वर्ग, न्यून आय भएका परिवार, दैवी प्रकोप पीडित तथा मुलुकका कुनै क्षेत्रका बासिन्दाको आर्थिक उत्थानका लागि व्यक्तिगत वा सामुहिक जमानीमा राष्ट्रबैङ्कले तोके बमोजिमको रकमसम्म कर्जा दिने,
- (प) आफू तथा अन्य कुनै बैंक/वित्तीय संस्थाबाट कर्जा वा कुनै प्रकारको सुविधा लिने ऋणी वा ग्राहकको विवरण सूचना वा जानकारी राष्ट्र बैङ्क वा कुनै अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाबीच लिने दिने,
- (फ) अन्य कुनै बैंक/वित्तीय संस्थाबाट आफ्नो ग्राहकलाई कर्जा उपलब्ध गराउन जमानी बस्ने,
- (ब) राष्ट्र बैङ्कले तोकिदिएको सीमाभित्र रही शेयर, डिबेन्चर, बण्ड, ऋणपत्र, बचतपत्र वा अन्य वित्तीय उपकरणको माध्यमबाट पूँजी परिचालन गर्ने,
- (भ) आवश्यकतानुसार राष्ट्र बैङ्कबाट पुनर्कर्जा लिने वा अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाबाट कर्जा लिने दिने,
- (म) परियोजनाको प्रवर्द्धनका लागि नेपाल सरकार वा अन्य स्वदेशी वा विदेशी निकायबाट प्राप्त भएको रकम कर्जाको रुपमा प्रवाह गर्ने वा कर्जाको व्यवस्थापन गर्ने,
- (य) परियोजना स्थापना, सञ्चालन र मूल्याङ्कन सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, समीक्षण गर्ने गराउने तथा तालीम, परामर्श र अन्य जानकारी उपलब्ध गराउने,
- (र) समितिले बनाएको विनियमको अधीनमा रही कर्जा अपलेखन गर्ने,

- (ल) कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई कर्जा दिँदा वा निजसँग कुनै कारोबार गर्दा आफ्नो हितको संरक्षणका लागि आवश्यकता अनुसार शर्त गराउने,
- (व) कुनै पनि व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थालाई सवारी साधन, मेशिन औजार, उपकरण, घरायसी टिकाउ सामान वा त्यस्तै अन्य चल सम्पत्तिको लागि किस्ताबन्दी वा हायरपर्चेज कर्जा उपलब्ध गराउने,
- (श) जग्गा विकास, आवासीय प्रयोजनका लागि जग्गा खरिद तथा घर निर्माण जस्ता परियोजना सञ्चालन गर्ने र त्यस्ता घर जग्गाको बिक्री वितरण तथा व्यवस्थापन गर्ने गराउने,
- (ष) राष्ट्र बैङ्कले तोकेका अन्य काम गर्ने ।

“ग” वर्ग का बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू

- (क) राष्ट्र बैङ्कले तोकेको सीमाभित्र रही ब्याजवा विना ब्याजमा निक्षेप स्वीकार गर्ने तथा त्यस्तो निक्षेपको भुक्तानी दिने,
- (ख) हाइपोथिकेशन कर्जा बाहेक तोकिए बमोजिम कर्जा दिने,
- (ग) हायर पर्चेज, लिजिङ्ग, हाउसिङ्ग, सम्बन्धी कारोबार तथा सेवा व्यवसायको लागि कर्जा दिने,
- (घ) मर्चेण्ट बैङ्किङ्ग कारोबार गर्ने,
- (ङ) समितिले बनाएको विनियमको अधीनमा रही कर्जा अपलेखन गर्ने,
- (च) अन्य बैंक/वित्तीय संस्थासँग मिली सहवित्तीयकरणको आधारमा धितो विभाजन (पारी पासु) गर्ने गरी आपसमा भएको सम्झौता अनुसार संयुक्त रूपमा कर्जा दिने,
- (छ) बैङ्क वा वित्तीय संस्थाको जमानतमा कर्जा दिने, (ज) आफ्नो चल अचल जायजेथा धितो राखी कर्जा लिने,
- (झ) आफूकहाँ पहिले नै धितो रहिसकेको चल अचल सम्पत्तिको मूल्यले खामेसम्मको रकम पुनः एकैपटक वा पटक पटक गरी कर्जा दिने वा अन्य बैंक/वित्तीय संस्थामा धितो रहिसकेको चल अचल सम्पत्तिको पुनः धितोमा त्यसको मूल्यले खामेसम्मको रकम पुनः एकैपटक वा पटक पटक गरी कर्जा दिने,
- (ञ) आफ्नो जायजेथाको उचित प्रबन्ध गर्ने, बिक्री गर्ने वा बहालमा दिने,
- (ट) विनिमयपत्र, प्रतिज्ञापत्र, चेक, यात्रुचेक, ड्राफ्ट वा अन्य वित्तीय उपकरण जारी गर्ने, स्वीकार गर्ने, भुक्तानी दिने, डिस्काउण्ट गर्ने वा खरिद बिक्री गर्ने,
- (ठ) भारतीय रुपैयाँ खरिद तथा बिक्री गर्ने,
- (ड) विपन्न वर्ग, न्यून आय भएका परिवार, दैवी प्रकोप पीडित तथा मुलुकका कुनै क्षेत्रका बासिन्दाको आर्थिक उत्थानको लागि व्यक्तिगत वा सामूहिक जमानीमा राष्ट्र बैङ्कले तोके बमोजिमको रकमसम्म ऋण दिने,

- (ढ) आफू तथा अन्य कुनै बैंक/वित्तीय संस्थाबाट कर्जा वा कुनै प्रकारको सुविधा लिने ऋणी वा ग्राहकको विवरण सूचना वा जानकारी राष्ट्र बैङ्क वा कुनै अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाबीच लिने दिने,
- (ण) कुनै पनि व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थालाई सवारी साधन, मेशिन औजार, उपकरण, घरायसी टिकाउ सामान वा त्यस्तै अन्य चल सम्पत्तिको लागि किस्ताबन्दी वा हायरपचेज कर्जा उपलब्ध गराउने,
- (त) कुनै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थालाई आवासीय घर वा गोदाम घर खरिद गर्न वा निर्माण गर्न वा त्यस्तो आवासीय घर वा गोदाम घर निर्माण गर्नका निमित्त जग्गा खरिद गर्न कर्जा उपलब्ध गराउने,
- (थ) कुनै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थालाई सवारी साधन, मेशिन, औजार उपकरण, घरायसी टिकाउ सामान वा त्यस्तै चल सम्पत्ति भाडामा लिन कर्जा (लिजिङ्ग फाइनान्स) उपलब्ध गराउने वा त्यस्ता चल सम्पत्ति भाडामा दिने,
- (द) कुनै व्यक्ति वा संस्थालाई कर्जा दिँदा वा निजसँग कुनै कारोबार गर्दा आफ्नो हितको संरक्षणका लागि आवश्यकता अनुसार शर्त गराउने,
- (ध) आफ्नो ग्राहकको तर्फबाट जमानतपत्र जारी गर्ने र सो वापत ग्राहकसँग आवश्यक शर्त गराउने, सुरक्षण लिने, निजको चल अचल सम्पत्ति धितोबन्धक लिने वा तेस्रो व्यक्तिको जेथा जमानत लिने,
- (न) ग्राहकको निमित्त कमिशन एजेण्ट भई शेयर, डिबेन्चर वा सुरक्षणको जिम्मा लिने, खरिद बिक्री गरिदिने, शेयर, डिबेन्चर वा सुरक्षणको लाभांश, ब्याज, मुनाफा आदि उठाइ दिने,
- (प) जग्गा विकास, आवासीय प्रयोजनका लागि जग्गा खरिद तथा घर निर्माण जस्ता परियोजना सञ्चालन गर्ने र त्यस्ता घर जग्गाको बिक्री वितरण तथा व्यवस्थापन गर्ने गराउने,
- (फ) राष्ट्र बैङ्कले तोकेका अन्य काम गर्ने ।

“घ” वर्ग का बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू

- (क) तोकिए बमोजिम कर्जा प्रदान गर्ने,
- (ख) राष्ट्र बैङ्कले तोकिएको अवधिसम्म नियमित रुपमा बचत गरी तोकिएको बचत कायम राखेका समूह वा समूहका सदस्यलाई लघु व्यवसाय सञ्चालन गर्न कुनै चल अचल सम्पत्ति सुरक्षण वा जमानत लिई वा नलिई लघुकर्जा दिने,
- (ग) बैंक/वित्तीय संस्था वा स्वदेशी वा विदेशी संघ संस्था आदिबाट ऋण वा अनुदान प्राप्त गर्ने र त्यस्तो ऋण वा अनुदान लघुकर्जा वितरणमा वा सो कार्यलाई प्रभावकारी बनाउने काममा प्रयोग गर्ने, तर विदेशी संघ संस्था आदिबाट ऋण वा अनुदान लिनुअघि राष्ट्र बैङ्कको स्वीकृति लिनु पर्नेछ ।

- (घ) लघुकर्जा उपलब्ध गराउनुअघि जुन कार्यको लागि कर्जा माग भएको हो सो सम्बन्धी कार्यको मूल्याङ्कन गर्ने र त्यस्तो कार्यको सम्भाव्यता छ, छैन पहिचान गर्ने,
- (ङ) न्यून आय भएका व्यक्तिको आर्थिक स्थितिमा सुधार हुने खालका लघु व्यवसाय गर्ने,
- (च) लघु व्यवसायका सम्बन्धमा गोष्ठी सञ्चालन गर्ने, परियोजना तर्जुमा गर्न प्रशिक्षण दिने, सहयोग गर्ने, प्राविधिक ज्ञान दिलाउने र आवश्यकतानुसार प्राविधिक सहयोग जुटाउने,
- (छ) लघुकर्जा परिचालन सम्बन्धमा समूहलाई आवश्यक सेवा प्रदान गर्ने,
- (ज) लघुकर्जा समयमा असूलउपर गर्नेतर्फ आवश्यक कारवाही गर्ने,
- (झ) लघुकर्जाको उचित प्रयोग भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने र अनुगमन गर्दा उचित प्रयोग भएको नदेखिएमा आवश्यक निर्देशन दिने,
- (ञ) राष्ट्र बैङ्कले तोकिदिएको सीमाभित्र रही ब्याज वा बिना ब्याजमा निक्षेप स्वीकार गर्ने तथा त्यस्तो निक्षेपको भुक्तानी दिने,
- (ट) आफ्नो चल अचल जायजैथा धितो राखी कर्जा लिने तथा जायजैथाको उचित प्रबन्ध गर्ने,
- (ठ) समितिले बनाएको विनियमको अधीनमा रही कर्जा अपलेखन गर्ने,
- (ड) आफू तथा अन्य कुनै बैंक/वित्तीय संस्थाबाट कर्जा वा कुनै प्रकारको सुविधा लिने ऋणी वा ग्राहकको विवरण सूचना वा जानकारी राष्ट्र बैङ्क वा कुनै अन्य बैंक/वित्तीय संस्थाबीच लिनेदिने,
- (ढ) राष्ट्र बैङ्कले तोकेका अन्य काम गर्ने ।

बैंकको अन्य वर्गीकरण

बैंक तथा वित्तीय संस्थाले दिने सेवा तथा यिनको कार्य प्रकृतिको आधारमा बैंकलाई निम्न प्रकारमा पनि वर्गीकरण गर्ने गरेको पाइन्छ ।

(१) केन्द्रीय बैंक,	(२) वाणिज्य बैंक,
(३) विकास बैंक,	(४) विनिमय बैंक,
(५) बचत बैंक,	(६) औद्योगिक बैंक,
(७) सहकारी बैंक,	(८) मर्चेन्ट बैंक,
(९) म्युचुयल फन्ड,	(१०) पेन्सन फन्ड,
(११) हाउजिङ बैंक	(१२) इक्विपमेन्ट बैंक
(१३) अन्तर्राष्ट्रिय बैंक आदि ।	

केन्द्रीय बैंक

- सरकारी स्वामित्व र नियन्त्रणमा रहने देशको आर्थिक व्यवस्थाको नियन्त्रण गर्ने बैंक ।

- सरकारको बैंक, बैंकहरूको बैंक, अरु बैंकहरूको संरक्षकको रूपमा रहेको बैंक, समासोधन गृहको काम गर्ने बैंक, सरकारको आम्दानी जम्मा गर्ने तथा सरकारको ऋण उठाइदिने बैंक, सरकारलाई आर्थिक तथा मौद्रिक विषयमा सल्लाह दिने बैंक, नोट निष्काशन गर्ने एकाधिकार प्राप्त बैंक ।
- नेपालको सन्दर्भमा नेपाल राष्ट्र बैंक ।

वाणिज्य बैंक

- सर्वसाधारणसँग छरिएर रहेको ससाना बचतहरू संकलन गर्ने बैंक ।
- वाणिज्य तथा औद्योगिक विकासका लागि अल्पकालिन कर्जा प्रदान गर्ने ।
- ग्राहकको सेवाको लागि अन्य एजेन्सी कार्यहरू गर्ने । जस्तै: NBL, RBB, NABIL

कृषि बैंक

- कृषि क्षेत्रको उन्नतिमा सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले स्थापना हुने बैंक ।
- कृषि क्षेत्रको विकासका लागि (कृषकको लागि बीउ, मल, औजार आदि खरीद गर्न, भूमिमा स्थायी सुधार ल्याउन आदि) आवश्यक पर्ने अल्पकालिन तथा दीर्घकालीन कर्जा प्रदान गर्ने उद्देश्यले स्थापित बैंक । जस्तै: ADBL

औद्योगिक बैंक

- औद्योगिक क्षेत्रमा दीर्घकालीन कर्जा प्रदान गर्ने बैंक ।
- Underwriting को कार्य गर्ने ।
- औद्योगिक ग्राहकहरूलाई सल्लाह सुझाव दिने बैंक ।

विनिमय बैंक

- विदेशी व्यापारको लागि वित्तीय व्यवस्था तथा विदेशी मुद्रा लेनदेन गर्ने बैंक ।
- विभिन्न देशको मुद्रा साटफेर गरी अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई सुगम बनाउन सहयोग पुऱ्याउने बैंक ।
- नेपालको सन्दर्भमा विनियम बैंकको कार्य केन्द्रीय बैंकबाट हुँदै आएको ।

बचत बैंक

- कम आय भएका व्यक्तिहरूलाई बचत गर्ने एवं मित्तव्ययी बन्ने बानी बसाल्ने काममा प्रोत्साहित गर्ने ।
- वाणिज्य बैंकले बचत बैंकको कार्य पनि गर्ने गरेको ।

(४) ग्राहकमुखी बैकिङ सेवा

सामान्य अर्थमा वस्तु तथा सेवाका खरीदकर्ता ग्राहक हुन् । व्यवसायको प्रकृति, आयतन, क्षेत्र आदिका आधारमा ग्राहकका छुट्टा छुट्टै नाम छन् । ग्राहकलाई कतै सेवाग्राही, कतै

ऋणी तं कतै उपभोक्ता भनिन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाको हकमा निक्षेपकर्ता, ऋणी, सेवाग्राही, एजेन्ट आदि सबै ग्राहक हुन् । ग्राहक हुनका लागि वस्तु तथा सेवा, उत्पादक वा विक्रेता, प्राप्तकर्ता र मूल्य जस्ता पक्षहरू हुन जरुरी छ । सरोकारवाला, लगानीकर्ता र कर्मचारी आन्तरिक ग्राहक हुन् भने सेवा प्राप्त गर्ने व्यक्ति, फर्म, कम्पनी आदि बाह्य ग्राहक हुन् ।

ग्राहक व्यवसायको जीवन हो । ग्राहक बिनाको व्यवसाय कल्पनासम्म पनि गर्न सकिदैन । ग्राहक व्यवसायमा निर्भर हुँदैन तर व्यवसाय ग्राहकमा निर्भर हुन्छ । त्यसैले ग्राहकलाई व्यावसायिक साझेदार (Business Partner) पनि भन्ने गरिन्छ । ग्राहक उपभोक्ता पनि हुन सक्छन् र मध्यस्थकर्ता पनि हुन सक्छन् ।

कुनै व्यक्ति वा निकायले बैंकसँग ऋण, निक्षेप वा एजेन्सी सम्बन्धी कार्यका लागि प्रस्ताव गर्ने र बैंकले स्वीकार गर्ने प्रक्रियाबाट ग्राहक सिर्जना हुन्छन् । बैंकिङ सेवा व्यवसाय हो । यो प्रत्यक्ष रूपमा ग्राहकसँग सम्बन्धित हुन्छ । बैंकका सबै उत्पादन एवं व्यवहार ग्राहकमैत्री हुनु जरुरी छ ।

कारोवारका आधारमा बैंकमा निम्न ग्राहकहरू हुन्छन् :

१. आफ्नै पुराना ग्राहक,
२. प्रतिस्पर्धी बैंकका ग्राहक,
३. बिल्कुलै नयाँ ग्राहक,

व्यवहारगत रूपमा ग्राहक र उनीहरू प्रति गर्नुपर्ने व्यवहारका बारेमा यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

ग्राहकका किसिम	बैंकले गर्नुपर्ने व्यवहार
उच्च वर्गका सजिला ग्राहक	बैंकले गर्नुपर्ने व्यवहार
<ul style="list-style-type: none"> - बैंकको नीति नियमसँग त्यति सरोकार नराख्ने - इमान्दार र असल ग्राहक - धेरै व्यावसायिक कारोवार भएका - गुणस्तरीय कार्य सम्पादन स्तर भएका - समाजका प्रतिष्ठित व्यक्तित्व 	<ul style="list-style-type: none"> - संरक्षण/आकर्षित गर्ने - मित्रवत व्यवहार गर्ने - निरन्तर सम्पर्कमा रहने - व्यवसायमा उत्प्रेरित गर्ने - अन्यत्र जानबाट रोकी राख्ने
उच्च वर्गका कठिन ग्राहक	बैंकले गर्नुपर्ने व्यवहार
<ul style="list-style-type: none"> - आफूसँग सम्बन्धित विषयमा सुसूचित हुन्छन् । - अनावश्यक रूपमा शक्ति प्रदर्शन गर्छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> - आवश्यकता अनुसार संरक्षण र आकर्षित गर्ने - सन्तुलित व्यवहार गर्ने